

ЗАХИСНИК ЯК СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

А. О. Ляш,
кандидат юридичних наук,
доцент, професор кафедри
кримінального права та
процесу Київського
національного університету
культури і мистецтв

В. С. Благодир,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри соціальної
медицини, організації та
економіки охорони здоров'я
Івано-Франківського
національного медичного
університету

Розглянуто питання, пов'язані з процесуальним статусом захисника як суб'єкта доказування в судових стадіях кримінального процесу України. Зокрема, звертається увага на права захисника, передбачені новим КПК України.

Ключові слова: кримінальний процес, адвокат, захисник, суб'єкт доказування

Пріоритетним завданням будь-якої демократичної держави є надійна охорона прав та свобод людини. Прийнята 1996 р. Конституція проголосила Україну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою і визнала людину найвищою соціальною цінністю. Це дало поштовх до реформування законодавства з метою встановлення сучасного парламентаризму, правосуддя та системи органів виконавчої влади в державі. Останнім часом зроблено чимало кроків у напрямі реалізації ідеї правової держави, у тому числі і в сфері кримінально-процесуальної діяльності. Значним здобутком на шляху реформування кримінально-процесуального права як однієї з основних галузей правової системи, стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. Однак питання захисту прав учасників кримінального судочинства залишається досить актуальним.

Проблеми доказування в судових стадіях кримінального провадження розглядали у своїх працях такі вчені і практики, як Ю. І. Азаров, М. С. Алексєєв, С. А. Альперт, Т. В. Варфоломеєва, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, Я. П. Зейкан, Н. С. Карпов, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, Н. М. Обрізан, В. О. Попелюшко, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, Р. А. Чайка, В. П. Шибіко та інші. Однак попри цей доробок ступінь наукової розробленості проблем процесуального статусу захисника як суб'єкта доказування в судових стадіях кримінального процесу є недостатнім.

Метою цієї статті є дослідження проблем, пов'язаних з процесуальним статусом захисника як суб'єкта доказування в судових стадіях кримінального процесу України.

Суб'єктами доказування у кримінальному процесі, як правило, іменують осіб, які беруть участь у розслідуванні та судовому розгляді кримінальної справи. Однак таке визначення, на нашу думку, є неповним, тому що у ньому не згадується про їхню роль у встановленні істини, а також про їхні права та обов'язки.

У наукових розвідках неодноразово зверталася увага на те, що у сферу процесуального доказування залучається велике коло осіб та уповноважених законом органів. Але вони мають неоднаковий статус, оскільки виконують різні завдання, реалізують різні функції, мають різні повноваження. Тому питання про те, хто з учасників процесуальної діяльності є суб'єктом доказування і на кого покладено цей обов'язок, залишається і далі досить важливим [1, 151].

Деякі автори вважають, що суб'єктами доказування є учасники процесу, що здійснюють процесуальну функцію [2, 32]. Такий підхід, на наш погляд, не лише не відповідає на основні спірні питання, а навпаки ускладнює їх вирішення.

М. І. Костін зазначає, що так само, як і в будь-якій пізнавальній діяльності, доказування відбувається через взаємодію суб'єкта, який пізнає, та об'єкта, який пізнають. Але під час доказування ці елементи мають суттєву відмінність. Зокрема, суб'єктами, які здійснюють доказування, можуть бути виключно спеціально уповноважені на це органи держави – органи дізнання, слідчий, прокурор, а також суд. Окрім них,

у доказуванні можуть брати участь підозрюваний, обвинувачений, захисник, потерпілий та інші суб'єкти кримінально-процесуальних відносин, які в межах власних процесуальних прав захищають свої законні інтереси або інтереси осіб, яких вони представляють [3, 10].

На думку Є. Г. Коваленка, учасників (суб'єктів) доказування можна визначити як службових осіб і органи, на які, в силу їхніх службових обов'язків, покладено виявлення, збирання, дослідження, перевірку, фіксацію (закріплення) і оцінку доказів, а також на основі норм кримінально-процесуального закону прав та обов'язків інших суб'єктів кримінального процесу, право на участь у процесі доказування для відстоювання своїх власних чи інших, представницьких інтересів [4, 315].

Л. Д. Кокорев суб'єктами доказування вважає посадових осіб та органи, на які покладено збирання, перевірку, оцінку доказів та обґрунтування рішень, висновків, до яких вони дійшли під час кримінально-процесуального доказування, а також інших осіб, які беруть участь у цій діяльності [5, 221].

Безумовно, суб'єктом, який бере безпосередню участь у процесі доказування в судових стадіях кримінального процесу, є захисник.

Пунктом 19 ст. 3 нового КПК України передбачено, що захисник є стороною кримінального провадження з боку захисту. Він уповноважений у передбаченому законом порядку здійснювати захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (ч. 1 ст. 45 КПК України).

На відміну від КПК України 1960 р., яким передбачалося, що як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, а також близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники, новим кримінальним процесуальним законом встановлено, що захисником може бути лише адвокат. Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю (ч. 2 ст. 45 КПК). Однак п. 1 прикінцевих положень нового КПК передбачено, що ця норма вводиться в дію через рік після створення Єдиного реєстру адвокатів України.

Заборона на здійснення захисту підозрюваних і обвинувачених фахівцями в галузі права, а також близькими родичами обвинуваченого, засудженого, виправданого, його опікунами або піклувальниками, на наш погляд, суттєво не вплине на якість захисту у судових стадіях кримінального процесу. На практиці захисниками під час судового провадження завжди були адвокати. Лише у двох вивчених нами кримінальних справах про хабарництво підсудні здійснювали свій захист самостійно. Нами не виявлено жодного випадку захисту підсудних іншими фахівцями в галузі права. Лише у 3,1 % справ під час судового розгляду справи захисниками – разом із адвокатами – були близькі родичі підсудних [6, 209].

В юридичній літературі звертається увага на те, що учасник кримінально-процесуальної діяльності має право на самостійне збирання доказів лише за певних умов, а саме:

- а) КПК дозволяє йому вчиняти ті або інші процесуальні дії, направлені на виявлення і закріплення інформації, даних про факти;
- б) КПК визнає результати цих дій доказами у кримінальній справі.

Якщо ж суб'єкт не має таких прав, а змушений звертатися до уповноваженої законом особи з проханням перетворити наявну у нього інформацію на повноцінні докази, то такий суб'єкт, як слушно зазначає А. Давлетов, не збирає докази, а лише сприяє в їх збиранні [7, 50].

Висловлювалася також слушна думка про те, що за нині діючим КПК України сторона обвинувачення на стадії досудового розслідування має потужний арсенал засобів зі збирання доказів, а можливості сторони захисту – досить обмежені. Внаслідок цього роль захисника у кримінальному процесі зводиться в основному до того, щоб виявити недоліки роботи слідчого [8, 3].

Слід також розрізняти такі поняття, як право отримувати відомості про факти (інформацію) та право збирати докази. Аналізуючи норми КПК України 1960 р., можна погодитися з тим, що законодавець надав право захиснику отримувати відомості про факти, що можуть, за певних умов, набути статусу доказів (п. 13 ч. 2 ст. 48 КПК). Однак цією нормою право на самостійне збирання доказів захисником не визначено.

Тому, на наш погляд, була очевидною необхідність надати захиснику право збирати докази нарівні з органом досудового розслідування.

В новому КПК України істотно розширені права захисника. Так, згідно зі ст. ст. 42 та 46 цього кодексу захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника.

Відповідно до ст. 47 нового КПК України захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність (і покарання, – А. Л., В. Б.) підозрюваного, обвинуваченого.

Законом встановлено, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому КПК. Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК, а сторона захисту, потерпілий здійснюють збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, ініціювання проведення слідчих (роз-

шукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК.

Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді (ст. 93 КПК).

Важливим кроком в напрямі удосконалення діяльності адвоката – захисника в процесі доказування у кримінальній справі є норми Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які істотно розширили його права у збиранні відомостей про факти, що можуть бути використані як докази, застосуванні технічних засобів, фіксуванні процесуальних дій, в яких він бере участь, а також ходу судового засідання в порядку, передбаченому законом тощо (п. 7, 8. ст. 20) [9].

З огляду на вищевказане слід зазначити, що новим КПК України захиснику надана можливість не тільки отримувати інформацію, яка може за певних умов набути статусу доказів, а й самостійно збирати докази у справі. Такі положення нового КПК України надають змогу захиснику бути повноцінним суб'єктом доказування під час змагального судового провадження.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Ляш А. О.* Кримінальний процес (загальна частина) : [навч. посіб. для дист. навч.] / А. О. Ляш. – К. : Університет «Україна», 2006. – 224 с.
2. *Камлик М. І.* Про прояви організованої злочинності у виробничій та управлінській сферах економіки / М. І. Камлик, П. Т. Гега, В. О. Білецький // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2000. – № 1. – С. 21–24.
3. *Костін М. І.* Контрабанда. Доказування обставин вининення злочину на досудовому слідстві : монографія / М. І. Костін – К. : ДІЯ, 2003. – 185 с.
4. *Коваленко Є. Г.* Теорія доказів у кримінальному процесі України : підруч. / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.
5. *Горський Г. Ф.* Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г. Ф. Горський, Л. Д. Коко-
- рев, П. С. Элькинд. – Воронеж : Воронеж. ун-т, 1978. – 303 с.
6. *Благодыр В. С.* Доказування в судових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара : дис. ... канд. юрид. наук / В. С. Благодыр. – К., 2012. – 231 с.
7. *Давлетов А.* Право защитника собирать доказательств / А. Давлетов // *Российская юстиция*. – 2003. – № 7. – С. 50-51.
8. *Обрізан Н. М.* Захисник як суб'єкт доказування в кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. М. Обрізан. – К., 2008. – 16 с.
9. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // *Голос України*. – 2012. – 14 серпня.

Ляш А. А., Благодыр В. С. Защитник как субъект доказывания в судебных стадиях уголовного процесса

Рассмотрены вопросы, связанные с процессуальным статусом защитника как субъекта доказывания в судебных стадиях уголовного процесса Украины. В частности, обращается внимание на права защитника, предусмотренные новым УПК Украины.

Ключевые слова: уголовный процесс, адвокат, защитник, субъект доказывания

Lyash Andriy, Blagodyr Vitaliy. Defender as a subject of proving at the trial stages of criminal proceedings

The paper discusses issues related to the procedural status of the defender as a subject of proving at the trial stages of criminal proceedings in Ukraine. In particular, attention is drawn to the counsel's rights provided by the new Criminal Procedure Code.

Key words: criminal procedure, lawyer, defense counsel, the subject of proof